

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Інститут перепідготовки та підвищення кваліфікації
Кафедра педагогічної творчості

До 180-річчя
НПУ імені М. П. Драгоманова

До 25-річчя
кафедри педагогічної творчості

**ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ,
МАЙСТЕРНІСТЬ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМ
У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ
ОСВІТЯНСЬКИХ КАДРІВ:**

ЗДОБУТКИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2015

УДК 378.12 (075.8)
ББК 74.58
П 24

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 7 від 24 лютого 2015 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- В. В. Молодиченко*, доктор філософських наук, професор, ректор
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького;
- З. Н. Курлянд*, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки
ДЗ “Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського”;
- М. М. Солдатенко*, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу теорії
та історії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти
та освіти дорослих НАПН України.

П 24 Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі
підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи :
монографія / керівн. авт. кол. Н. В. Гузій ; Мін-во освіти і науки
України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ
імені М. П. Драгоманова, 2015. – 432 с.

Коллективна монографія, присвячена 25-річчю першої в Україні та колишньому
СРСР кафедри педагогічної творчості, акумулює результати досліджень провідних
українських вчених та їх наукових шкіл щодо багатоаспектної проблеми високоякісної
ефективної професійної праці освітянських кадрів. Презентовані у виданні оригінальні
концептуальні ідеї, моделі, підходи, технології вибудовують сучасну фундаментальну
стратегію модернізації професійної підготовки фахівців освітньо-виховного профілю та
розкривають дієві засоби активізації процесів їх творчого розвитку, професійної
самореалізації, формування індивідуального стилю, педагогічної майстерності та
культури професійної поведінки.

Монографію адресовано науковцям, викладачам вищих навчальних закладів та
установ післядипломної освіти, педагогам-практикам, управлінським кадрам освітньої
галузі.

УДК 378.12 (075.8)
ББК 74.58

ISBN

© колектив авторів, 2015
© Гузій Н. В., 2015
© Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, 2015

Щербина Д. В.

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОРАДНИКА

В умовах нової освітньої парадигми підготовка дорадника освітньої сфери зумовлена зростанням значення діяльності методистів та методично-дорадчих служб, необхідністю відповідності сьогочасним тенденціям демократизації та гуманізації сучасного освітнього простору, реалізації особистісно-орієнтованих педагогічних інновацій, їх технологізації та впровадження, забезпечення ефективного психолого-педагогічного та методичного супроводу особистісного і професійного зростання суб'єктів освітнього процесу тощо.

Сьогодні необхідний фахівець дорадчо-методичної сфери спроможний формувати нові знання, мати ґрунтовну теоретичну й практичну підготовку з педагогічного дорадництва, надавати консультативні педагогічні послуги; готувати методичне забезпечення; займатися атестацією та підвищенням кваліфікації педагогічних працівників; аналізувати і впроваджувати передовий педагогічний досвід тощо.

Сучасний методист-дорадник має бути не лише спеціалістом з певним досвідом, знаннями, уміннями, але й розуміти закономірності у соціальних та культурних сферах своєї професії, вміти їх аналізувати та структурувати, передбачати їх подальший розвиток, приймати альтернативні рішення при вирішенні професійних завдань, що забезпечують підвищення якості освітнього процесу, організувати конструктивну взаємодію.

На теперішній час в Україні відсутня цілеспрямована підготовка дорадника освітньої сфери, що негативно позначається на якості реалізації дорадчих функцій методистами, педагогами, освітніми консультантами, до числа професійних функцій яких належить надання консультативних педагогічних послуг – програмно-цільових, інструктивно-методичних, експертних, інформаційних, проектних

діагностичних, коригувальних, адаптаційних, просвітницьких, профілактичних, організаційних тощо.

Професійна компетенція консультанта з дорадництва у сфері освіти, методиста складається також і з позицій, переконань, установок та прагнень реалізуватися у професійній діяльності. Найбільш ґрунтовно професійні обов'язки професіонала у сфері педагогічного дорадництва були досліджені Т. Сергєєвою, Н. Уваровою, С. Назаровою у методичному посібнику "Професіоналізм методиста, або Один у п'ятьох обличчях" [22], які з'ясували, що професійну компетентність особистості методиста складають вміння вирішувати проблеми технологічного, педагогічного, дослідницького, експертного й управлінського характеру.

Технологічна діяльність є провідною для методиста та полягає у збиранні, аналізі та структуруванні професійних знань та досвіду окремого педагога, щоб зробити їх загальнодоступними для усього педагогічного соціуму.

Наступною сферою діяльності, яка визначає компетентність методиста-дорадника, є педагогічна діяльність, оскільки у даному випадку фахівець має вміти професійно мотивувати та спонукати педагогів до самовдосконалення з метою підвищення рівня педагогічної майстерності.

Дослідницька діяльність сучасного педагога-дорадника обумовлена необхідністю вирішення проблем педагогів, які пов'язані із пошуком ідей розвитку освітньої установи, моделюванням інноваційних форм її існування, проектуванням процесів розвитку тощо.

Професійні якості висококваліфікованого методиста-дорадника виявляються також і у здатності здійснювати експертну діяльність, тобто встановлювати норми оцінювання роботи педагогів, розробляти заходи з проведення атестацій та підвищення кваліфікації, моніторингових досліджень тощо.

Управлінська діяльність спеціаліста дорадчо-методичної сфери спрямована на забезпечення якості освіти шляхом підвищення професійної компетентності учасників навчального-виховного процесу та полягає у контролі відповідності особистої педагогічної тактики із загальною стратегією загальноосвітньої установи.

Крім названих видів діяльності сучасного дорадника можна ще виділити інформаційну діяльність, яка передбачає забезпечення

фахівцем-методистом педагогічних працівників нормативною та інструктивною документацією, методичною літературою, наданням матеріалів періодичних педагогічних видань, що вимагає знань не лише основ нормативно-правового забезпечення у закладах освіти, а й володіння загальними дидактичними принципами побудови навчального процесу.

Здатність спеціаліста методично-дорадчого профілю організувати різноманітні методичні заходи: педагогічні читання, науково-методичні конференції і семінари, виставки, конкурси, створювати банки передового педагогічного досвіду характеризує його організаційну діяльність.

Аналітико-консультаційна діяльність дорадника освітньої сфери полягає в аналізі та діагностиці методичної діяльності педагогічних працівників, результатів моніторингу навчання, інформаційних запитів педагогів та керівників, у проведенні індивідуальних та колективних консультацій, у виявленні методичних проблем тощо.

Досліджуючи зміст діяльності методиста, Л. Вавілова зауважує, що організація освітньої взаємодії може бути багатоплановою і методист може виступати у різноманітних професійних ролях (табл. 1). Дослідниця наголошує на тому, що функції методиста розширюються і з'являється попит на методиста нової якості, який виконує нові ролі: аналітика, прогнозиста, проектувальника, координатора тощо [3, с. 27-28].

Таблиця 1

*Професійні позиції (ролі) методиста-дорадника в організації
освітньої взаємодії з педагогами*

<i>Професійна позиція</i>	<i>Основні професійні функції</i>	<i>Характеристика позиції (ролі)</i>	<i>Професійно значущі якості</i>
Методист-інформатор, консультант	Передача інформації	Висококласний спеціаліст у своїй галузі. Добре володіє здатністю максимально повно передавати свої знання та досвід іншим. Орієнтований на монологічний стиль у професійно-освітній взаємодії з педагогом, його активність завжди превалює над самостійністю та активністю педагогів, завжди готовий	Упевненість у собі. Здатність доступно викладати складні питання. Уміння викликати інтерес до власного досвіду.

<i>Професійна позиція</i>	<i>Основні професійні функції</i>	<i>Характеристика позиції (ролі)</i>	<i>Професійно значущі якості</i>
		відповісти на питання у відповідній галузі. Використання активних та інтерактивних методів та прийомів методичної роботи вважає недостатньо ефективним засобом досягнення результату.	
Методист-модератор	Організація самостійної групової діяльності педагогів з засвоєння інформації та способів професійної діяльності, спілкування	Посередник, що встановлює стосунки між професіоналами, займається організацією процесу неперервної професійної освіти педагогів, керує їхньою діяльністю, допомагаючи їм використовувати ресурси мікрогрупи для вирішення професійних проблем. Вміє слухати, а також коректно спрямовувати та керувати. Спонукає педагогів до висловлювань, майстерно спрямовує діяльність у потрібне русло.	Толерантність до іншої точки зору, діалогічність. Відсутність прагнення зайняти лідерську позицію, готовність працювати в якості рівноправного партнера.
Методист-тьютор	Технологічний супровід професійного саморозвитку та самоосвіти педагога	Забезпечує розробку та супровід індивідуальної програми професійного та особистісного саморозвитку педагога. Тьютор дає не стільки готове рішення, повідомляє необхідну інформацію, скільки допомагає знайти самостійний шлях вирішення проблеми. Забезпечує саморух педагогів, допомагаючи оволодівати тими способами діяльності або самоосвіти, яких не вистачає для рішення професійних завдань.	Педагогічна інтуїція, уміння мобільно приймати рішення, гнучко змінювати поведінку відповідно ситуації.
Методист-фасилітатор	Психолого-педагогічний супровід процесу індивідуальної самоосвіти і розвитку педагога	Допомагає долати у спільній роботі бар'єри, що виникають, вміє використовувати підтримуючі прийоми спілкування. Враховує особливості та стан аудиторії та окремих людей, відгукується на їх зміни та бар'єри у процесі навчання.	Безумовне позитивне ставлення до педагога. Емпатія, відкритість, природність, гнучкість, тактовність, чуйність.

Результати моніторингу ринку праці та ринку освітніх послуг переконують, що в Україні зростає попит на висококваліфікованих спеціалістів у галузі педагогічного дорадництва: дорадників з питань освіти, освітніх консультантів, методистів-тьюторів, кураторів, модераторів, супервізорів тощо.

До основних видів сучасних консультативних педагогічних послуг

має належати консультування дитини у ситуаціях дидактичних ускладнень, розвитку творчих обдарувань та успішної інтеграції в соціум; консультування сім'ї у проблемах навчання, виховання та розвитку дитини; консультування педагогічних працівників у питаннях створення і реалізації освітніх інновацій, моніторингу якості освіти, підготовки методичного забезпечення, атестації та підвищення кваліфікації, аналізу і впровадження передового педагогічного досвіду; консультування управлінського персоналу закладів освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів стосовно формування корпоративної культури педагогічного колективу, маркетингової діяльності та аудиту, зв'язків з громадськістю тощо.

Діяльність освітнього консультанта, педагога-дорадника, методиста базується, перш за все, на організації продуктивної взаємодії з дитиною, педагогами, батьками, громадськістю. Для того, щоб ефективно здійснювати консультативну взаємодію, педагог-дорадник має володіти такими особистісними якостями, як: емпатія, повага до клієнта, доброзичливість, відкритість, емоційна стабільність, інтегративність мислення, педагогічний такт, конкретність, чіткість, рефлексія. Однією з вимог до особистісних якостей педагога-консультанта Р. Мей зазначає “особисту привабливість”, яку визначає як “зворотний бік зацікавленості в людях і задоволення від спілкування з ними” [15].

Комунікативна культура у професійній сфері виступає і вимогою до особистості освітнього консультанта, педагога-дорадника, методиста, і показником рівня організації ним дорадчо-консультаційної діяльності. Професія дорадника-консультанта у сфері освіти є новою в нашому суспільстві, тому проблема формування комунікативної культури фахівців дорадчого профілю не була предметом спеціальних досліджень.

Однак існує велика джерелознавча база, що присвячена вивченню різноманітних аспектів зазначеної проблеми, обґрунтуванню загальних засад комунікативної підготовки фахівців.

Так, розвитку комунікативного потенціалу особистості присвячені дослідження О. Бодальова, Ю. Ємельянова, Г. Ковальова, В. Кольцової, О. Леонтьєва, Р. Максимової, В. Рижова, Л. Орбан-Лембрик, С. Терещук. Проблема формування культури спілкування як важливого чинника професіоналізму майбутніх спеціалістів знайшла відображення у працях Г. Бороздіної, П. Веселова, В. Грехньова, О. Даниленко,

М. Дороніної, К. Левітан, З. Смелкової, І. Тимченко, Ю. Тундикова, Т. Чмутта інших. Потрібно відзначити фундаментальні дослідження Є. Бондаревської, Л.В. Заніної, В. Кан-Калика, В. Сластьоніна, І. Чечель, Є.Шиянова та інших, в яких комунікативна культура розглядається як складова частина педагогічної культури. Питання формування комунікативних умінь висвітлено у працях О. Боброва, О. Бодальова, С. Бондаренка, С. Єлканова, В. Кан-Калика, А. Мудрик, Н. Кузьміної, В. Семиченко, О. Усової, Т. Шепеленко; комунікативних здібностей особистості – у розробках Л. Бірюк, Г. Васильєва, В. Введенського, А. Кідрона, О. Леонтєєва, С. Максименко, М. Савчина, Л. Савенкової. Комунікативний аспект професійної підготовки досліджувався Л. Барановською, Н. Кузьміною.

Проблеми структурного аналізу комунікативної культури, зокрема професійної, досліджували Л. Іванченко, О. Запара, с. Знаменська, В. Лівенцова, І. Мазаєва, Н. Мітрова, А. Мудрик, В. Садовська, О. Шевцова, М. Шовкун, Н. Юрченко. Загальні основи розвитку професійної культури розкриваються у наукових розробках Н. Крилової, Н. Ничкало, В. Правоторова.

У сучасних наукових психолого-педагогічних дослідженнях комунікативну культуру розглядають як компонент: особистісної культури (А. Мудрик, В. Саф'янов); інформаційної культури особистості (Р. Гуревич, А. Коломієць, А. Литвин); професійної культури фахівця (К. Абішев, В. Грехнев, І. Зарецька).

Ряд авторів розкривали сутність культури як філософської категорії (А. Арнольдов, В. Бакштановський, Е. Баллер); самоцінність культури та її функції у суспільстві (М. Бахтин, А. Белый, М. Бердяєв, В. Солов'єв, К. Ясперс); механізм впливу культури на розвиток особистості (М. Каган, М. Киященко, Е. Маркарян, В. Межуєв, Л. Сисоєва и др.); культуру як середовище плекання духовного потенціалу особистості (Є. Бондаревська, В. Кульневич, О. Леонтєєв, Ю. Мануйлов, А. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський, В. Петровський, В. Серіков, Р. Чумичева, Б. Юсов та ін.).

Одним із важливих складників професіоналізму фахівця дорадчо-методичної сфери виступає комунікативна культура. Для всебічного і повного з'ясування поняття “комунікативна культура дорадника освітньої сфери” необхідно звернутися більш детально до аналізу сутності та змісту його складових.

Загальновідомо, що освіта – це відображення соціально-економічного та культурно-історичного стану суспільства. Тільки в культурному середовищі можуть сформуватися спеціалісти, здатні вільно й широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство. Р. Позінкевич, розглядаючи діалектичний зв'язок освіти і культури, наголошує, що “за умов побудови національної української державності культура та моральне очищення всіх сфер життя людей стають першорядними” [18, с. 7], а формування людської індивідуальності, духовної зрілості особистості, її творчого потенціалу “досягається завдяки багатоплановості прояву людини в культурі та її долучення до культурних досягнень людства” [18, с. 8].

Термін “культура” походить від латинських слів “colo”, “cultio” – обробіток, “colere” – обробляти, вирощувати, а пізніше – вклонятися, вшановувати (культ богів, предків). До середини I ст. до н.е. ці слова пов'язувалися саме із землеробською працею. Поступово поняття “культура” поширюється на такі сфери людської діяльності, як виховання, навчання, вдосконалення самої людини, означає історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини [1].

“Великий тлумачний словник сучасної української мови” розглядає культуру як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Коли культура вказує на те, як і що ми повинні робити або не робити, говорять, що вона нормативна, тобто така, що дає зразки необхідної поведінки. Якщо якісь норми стають незручними, то люди намагаються змінити їх відповідно до нових умов життя. Одні норми, наприклад, норми етикету, повсякденної поведінки можуть змінюватися легко, інші – державні закони, релігійні традиції – дуже важко [4].

Дослідники розглядають культуру у двох напрямках: один у контексті особистісного становлення людини, другий – як спосіб її діяльності. І саме другий спосіб є те поле, спосіб спілкування в якому формується кожною окремо взятою людиною і її стилем життя.

У вітчизняній психологічній науковій літературі мають місце, наприклад, наступні визначення культури:

- 1) сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених суспільством, які характеризують певний рівень його розвитку;
- 2) рівень, ступінь розвитку, досягнутий у деякій галузі знань або

діяльності: культура праці, культура мови чи спілкування тощо;

3) ступінь соціального, морального та розумового розвитку, властивий конкретній людині;

4) інтегральний фактор соціалізації особистості [19, с. 268].

Теоретичний аналіз спеціальної літератури дозволив встановити, що термін “культура” багатозначний, вирізняється складністю і варіативністю. Проте незважаючи на таку велику кількість підходів до розуміння культури, можна простежити три основні підходи:

1. Особистісний – як процес творчої самореалізації особистості, яка виступає суб’єктом культурно-історичного процесу (Е. Баллер, Л. Коган, Л. Круглова, М. Межуєв, В. Семенов та ін.).

2. Соціально-ціннісний або аксіологічний підхід, за яким “культура” розглядається як система цінностей (С. Анісімов, А. Арнольдів, В. Блюмкін, М. Дьомін, А. Коршунов, Г. Оботурова, Н. Розов, Е. Соколов та ін.).

3. Діяльнісний підхід, за яким культура визначається як особливий спосіб людської діяльності (В. Давидович, С. Мамонов, Е. Маркарян, О. Ханова та ін.).

Вітчизняні та зарубіжні науковці, що займалися дослідженням змісту та сутності культури підкреслюють філософсько-культурологічний (А. Арнольдів, І. Гердер, С. Гессен, П. Гуревич, М. Каган, К. Клакхон, А. Кребер, В. Поліщук, Е. Маркарян, В. Межуєв, Т. Ойзерман, А. Резаєв, Є. Соколов, Е. Тайлор, Л. Уайт, Є. Фаустова); соціологічний (В. Бегінін, Ю. Давидов, Г. Дельнов, В. Листвин); психолого-педагогічний (В. Андреев, О. Газман, В. Кан-Калік, Н. Крилова, О. Леонтєв, А. Мудрик, Є. Фаустова); лінгвістичний аспекти даного феномена (В. Виноградов, Г. Винокур, А. Гвоздев, Б. Головін, М. Фаєнова, Л. Щерба).

Однак, серед усього різноманіття підходів, позицій, точок зору щодо сутності та змісту культури дослідники виділяють такі базові положення цього феномену:

– сутність культури – гуманістична, людинотворча, така, що полягає у конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини;

– продуктом та одночасно творцем культури є людина;

– головним джерелом культури виступає діяльність людини;

– культура включає в себе способи та результати діяльності людини;

– культура розглядається як механізм, який регламентує та регулює поведінку і діяльність людини, оскільки людина виступає її носієм і ретранслятором;

– культура специфічно людський спосіб буття, який визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою [12, с. 20-21].

Комунікативна культура освітнього консультанта, педагога-дорадника, методиста є одним з найважливіших компонентів професійної культури. Необхідність її формування обумовлена тим, що фахівець з освітнього консультування постійно включений у процес спілкування, який передбачає різноманітну та багатопланову взаємодію дітьми, батьками, педагогічними працівниками, громадськістю.

Вивчення та аналіз досліджень з даної проблеми показали, що у психолого-педагогічній літературі відсутні праці, які розкривають особливості комунікативної культури працівника консультаційно-дорадчої сфери. У зв'язку з тим виникає необхідність розгляду сучасних психолого-педагогічних напрацювань дослідників з досвіду вивчення сутності, змісту та структури комунікативної культури фахівців різноманітних сфер діяльності, оскільки її об'єктивне розкриття допоможе виявити ті особливості й ефективні педагогічні чинники, що сприяють успішному вирішенню питань щодо формування комунікативного професіоналізму спеціаліста дорадчо-методичного профілю.

У сучасних дослідженнях, що присвячені проблемі, що вивчається нами, комунікативна культура педагога, викладача розглядається як системоутворюючий компонент загальної та педагогічної культури, інтегральна складова професійної компетентності педагога [2].

У своєму дисертаційному дослідженні О. Гаврилюк визначає комунікативну культуру як складне динамічне особистісне утворення, що відображає соціально зумовлений рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, систему поглядів і дій, які забезпечують задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей в спілкуванні, плідну доброзичливу взаємодію людей у різних сферах життєдіяльності.

Структуру комунікативної культури дослідниця розглядає як

комплекс із чотирьох компонентів: мотиваційного, пізнавально-операційного, емоційно-вольового та оцінного. Показниками комунікативної культури виступають інтереси, потреби, установка на комунікативну діяльність; знання, що розкривають теоретичні засади комунікативної культури; комунікативні вміння та навички; нестандартність мислення в складних комунікативних ситуаціях; рефлексивність і креативність дій; самостійність дій під час виконання комунікативних завдань; емоційну сприйнятливість; оцінку та самооцінку особливостей комунікативної діяльності [5].

В. Садова визначає комунікативну культуру як динамічне особистісне утворення, що концентрує у собі мистецтво мовлення і слухання, об'єктивне сприймання і правильного розуміння учня, сприяє побудові гуманних стосунків і досягненню ефективної взаємодії на основі спільних інтересів [20].

За визначенням А. Мудрика, комунікативна культура як компонент професійної культури особистості фахівця являє собою систему знань, норм, цінностей і образів поведінки, прийнятих у суспільстві вміння органічно, природно і невимушено реалізовувати їх у діловому та емоційному спілкуванні. У складі комунікативної культури А. Мудрик виділяє наступні важливі компоненти:

– психологічні особливості особистості, що включають товариськість, емпатію, рефлексію комунікативної діяльності, саморегуляцію;

– особливості мислення, що виражаються у відкритості, гнучкості, нестандартності асоціативного ряду і внутрішнього плану дій;

– соціальні установки, що обумовлюють інтерес до самого процесу спілкування і співпраці, а не до результату [17].

Є. Шевцова визначає комунікативну культуру як умову та передумову ефективності професійної діяльності та як мету професійного самовдосконалення [29].

С. Ігнат'єва розглядає комунікативну культуру як єдність ціннісних структур у сукупності культури мови, культури вербального спілкування, емоційної культури, культури мислення, культури взаємодії.

Досліджуючи педагогічне спілкування, В. Кан-Калик стверджував, що комунікативна культура виражається в умінні встановити гуманістичні, особистісно-орієнтовані взаємовідносини з учнями та

колегами. Це передбачає наявність у спеціаліста:

- орієнтації на визнання позитивних якостей, сильних сторін, значущості іншого;
- здатності до емпатії, розуміння та врахування емоційного стану іншого;
- уміння давати позитивний зворотний зв'язок іншому;
- уміння мотивувати інших на діяльність та досягнення у ній;
- конкретних комунікативних умінь: вітатися, спілкуватися, задавати питання, відповідати, активно слухати, оцінювати, просити, підтримувати, відмовляти тощо;
- поваги до самого себе, знань власних сильних сторін, уміння використовувати їх у власній діяльності;
- здібності здійснювати педагогічну підтримку організації спільної діяльності та міжособистісного спілкування;
- мовленнєвої культури [9].

Ґрунтовно дослідженням феномену комунікативної культури займалася й Ю. Ушачева [27], яка визначала її як інтегративне, динамічне, структурно-рівневе утворення, яке представлене сукупністю мотиваційного компонента професійної діяльності та педагогічного спілкування, комунікативних знань, комунікативних умінь і навичок, комунікативно-значущих якостей особистості, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну професійну комунікативну діяльність. Комунікативна культура, з одного боку, – специфічний спосіб людської діяльності, спосіб діяльності педагога, з іншого – процес самореалізації особистості педагога. У структурі комунікативної культури дослідниця виділяла сукупність основних компонентів:

- мотиваційний, критерієм сформованості якого виступає ціннісне ставлення до професійної діяльності, показниками – тип мотивації, спрямованість професійної діяльності, усвідомлення необхідності професійного удосконалення;
- знанієвий, критерієм сформованості якого виступає системне володіння комунікативними знаннями, показниками – комунікативні знання, усвідомленість комунікативних дій;
- практико-дійовий, критерієм сформованості якого виступає наявність комунікативно значущих якостей, показниками – рівень контактності, рівень комунікативної сумісності, рівень адаптивності у спілкуванні, потенційний рівень успішності у спілкуванні;

– особистісний, критерієм сформованості якого виступає системне володіння комунікативними вміннями, показниками – самооцінка комунікативних умінь, експертна оцінка рівня сформованості комунікативних умінь.

У культурологічному контексті комунікативна культура є підґрунтям загальної культури особистості, базовим компонентом культури, який забезпечує готовність особистості до життєвого самовизначення і зумовлює досягнення гармонії з собою та довкіллям. З таких позицій саме комунікативна культура є засобом створення внутрішнього світу особистості, багатства його змісту, відображає спрямованість особистості на культуру. У цьому сенсі її розглядають, як сукупність культуротворчих елементів, якими є: емоційна культура, або культура почуттів, як адекватне реагування на довкілля; культура мислення, що проявляється у вигляді специфічних форм пізнавальної діяльності, спрямованої на сприйняття і створення текстів, які відповідають задуму і достовірно відображають дійсність; культура мовлення.

Відповідно до цього, комунікативна культура включає три компоненти: когнітивно-мотиваційний, діяльнісний і риторичний [16, с. 11-14]. Перший передбачає розуміння сутності психологічної взаємодії, особливостей спілкування, уважне й доброзичливе ставлення до його учасників, прагнення до ідентифікації, емпатії та рефлексії в комунікативному процесі. Другий характеризується гнучкістю в спілкуванні, вмінням спілкуватися під час спільної діяльності та знаходити адекватний стиль спілкування.

Ознаками третього, риторичного компоненту, є регулярний аналіз комунікативних ситуацій, прагнення розвитку комунікативних якостей мовлення, його емоційність і виразність тощо. Тобто структурні компоненти комунікативно культури, визначені на основі культурологічного з урахуванням особистісного підходу до підготовки фахівців, відображають їхні когнітивно-мотиваційні якості, зміст професійно-комунікативної діяльності та вміння цю діяльність виконувати.

На думку І. Мазаєвої, в основі комунікативної культури лежить загальна культура особистості, яка представляє собою високий рівень її розвитку, який виявляється у системі потреб, соціальних якостей, у стилі діяльності та поведінки. Саме тому, у максимальному ступені

комунікативна культура включає сутнісні особистісні характеристики, а саме – здібності, знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації, установки, особливості характеру, та виступає необхідною умовою реалізації особистості. У структурі загальної культури особистості професійна комунікативна культура відображається в таких компонентах, як культура саморегуляції, культура інтелектуальної діяльності і власне культура мовної поведінки [14].

Розроблена Є. Шишовою структура комунікативної культури майбутнього вчителя представлена сукупністю потребнісно-мотиваційного, особистісного, рефлексивного, практико-дієвого компонентів. М. Лазарєв [13], розглядаючи комунікативну культуру як інтегральне утворення, що, з одного боку, виступає як індикатор розвиненості педагога в комунікативній сфері, а з іншого – як інструмент діагностичного призначення, що дозволяє оперативно та доступними засобами визначити рівень професійної комунікативної культури, до переліку структурних компонентів комунікативної культури педагога, виділених Є. Шишовою, додає когнітивний компонент і визначає такі складові: 1) гуманістично спрямована творча мотивація діяльності (любов до людей, постійний інтерес до спілкування, доброзичливість, креативний підхід, постійне підвищення культури спілкування); 2) комунікативно-творчі здібності, які поділяються на інтелектуально-логічні та емоційно-евристичні; 3) характер і результативність спілкування в конкретній діяльності (адекватність дій і поведінки, високий рівень творчого самопочуття, створення атмосфери співтворчості безконфліктних взаємодій); 4) знання основ теорії професійного спілкування (сутність, функції, структура, стилі спілкування, творчі підходи до розв'язання комунікативних задач, діагностики культури професійного спілкування).

Складовою професійної культури особистості вважає комунікативну культуру В. Садовська і пропонує виокремити в її структурі дві підструктури – діяльнісну і власне комунікативну. Перша характеризує значущість цінностей, знань, умінь, навичок і особистісних якостей для реалізації ефективної професійної діяльності; друга – значущість цих самих компонентів для реалізації ефективного професійного спілкування. Причому розподіл є умовним, оскільки названі підструктури взаємопроникають одна в одну, а не існують як

два боки того самого явища. Домінує комунікативна підструктура, оскільки вона дозволяє екстеріоризувати компоненти діяльній, реалізувати їх на практиці, донести до співрозмовника [21, с. 87-89].

На цій основі в структурі комунікативної культури виділяються інваріантний, технологічний і варіативний компоненти. Перший відображає аксіологічний напрям комунікативних процесів і основні цінності комунікативної культури: гуманістичну позицію, інтерес до людей, загальну культуру фахівця, морально-етичні норми, у тому числі професійні, естетичний компонент. Другий віддзеркалює операційний бік спілкування і ґрунтується на загальнотеоретичних знаннях із основ міжособистісної комунікації, психології спілкування, теорій формування особистості та її психологічних особливостей. До технологічного компоненту також відносять комунікативно значущі вміння та навички розуміння, сприймання, взаємодії, техніки спілкування. Враховується також творчий характер праці, що дозволяє відстежити динаміку розвитку й саморозвитку фахівця в комунікативній діяльності. Третій, варіативний, компонент характеризує комунікативно значущі якості особистості: рефлексію комунікативної діяльності, гнучкість (оперативне творче мислення, що дозволяє орієнтуватися в непередбачених ситуаціях спілкування), емпатію, товариськість, емоційно-психологічну саморегуляцію, особистісну атракцію. Взаємодія цих трьох компонентів формує цілісну динамічну структуру комунікативної культури. При цьому структурування комунікативної культури спирається на особистісно-діяльнісний та аксіологічний підходи.

У більшості наукових джерел комунікативна культура майбутнього фахівця тлумачиться як складова професійної культури і водночас як особистісне утворення, що концентрує мистецтво мовлення і слухання, об'єктивне сприйняття матеріалу та правильне його розуміння, сприяє побудові гуманних взаємин і досягненню ефективної взаємодії на основі спільних інтересів. Із позицій діяльнісного підходу комунікативна культура розглядається як атрибут діяльності та її результатів у взаємодії між суб'єктами і складається з таких професійно валентних компонентів:

– світоглядного (система поглядів і знань майбутнього фахівця, етичних і естетичних норм обраної професії), спрямованого на досягнення професійного результату через високий духовний потенціал,

визнання абсолютної цінності особистості, дотримання в повсякденній міжособистісній діяльності прийнятих етичних норм;

– мотиваційного (мотиви комунікативної поведінки, комунікативні установки, професійна спрямованість), у якому домінує потреба розуміння й усвідомлення особливостей майбутньої професії;

– власне комунікативного (комунікативні вміння і навички, професійна спрямованість мовлення), скерованого на усвідомлення спілкування як засобу досягнення мети в міжособистісних стосунках, розвитку й саморозвитку особистості, стимулу формування важливих особистісних і професійних якостей, необхідних для самореалізації в суспільних взаєминах;

– емоційно-вольового (тактовність, витримка, толерантність), який відображає рівень комунікативної культури і сприяє добору доцільних емоційно виправданих засобів мовного і немовного впливу;

– конструктивного, як здатності обирати оптимальний стиль спілкування і взаємодії, комунікативної поведінки, адекватного сприйняття особистістю студента себе як фахівця [30].

На думку Т. Єрмекової, як складова професійної культури особистості, комунікативна культура педагогічних працівників поділяється на професійну мовленнєву культуру і професійну культуру мислення [7].

Розглядаючи комунікативну культуру як компонент педагогічної культури, І. Зарецька у її структурі виділяє дві підструктури:

1) діяльнісна – цінності, знання, уміння, навички, особистісні, якості, значущі для реалізації ефективної педагогічної діяльності;

2) комунікативна – цінності, знання, уміння, навички, особистісні, якості, значущі для реалізації ефективної педагогічного спілкування [8].

Цікавими є дослідження комунікативної культури соціального педагога у працях В. Сморчкової, яка інтерпретує комунікативну культуру як полісистемне, багатоструктурне, багатомірне утворення, яке містить такі підсистеми: етико-аксіологічна (виявляється в етико-комунікативних цінностях та комунікативних відношеннях; процесуально-діяльнісна (містить комунікативні стратегії та технології); інформаційно-семіотична (представлена соціальних інтелектом та семіотичною компетентністю) [23]. Розроблена дослідницею система критеріїв та показників комунікативної культури представлена у табл. 2.

Таблиця 2

Система критеріїв та показників комунікативної культури

<i>Підсистеми комунікативної культури</i>	<i>Критерії сформованості комунікативної культури</i>	<i>Показники сформованості комунікативної культури</i>
Етико-аксіологічна підсистема	Професійно-особистісні комунікативні якості	Усвідомленість, спрямованість комунікативно-етичних цінностей і ставлення до них; успішність їх реалізації в соціально-педагогічній діяльності; прагнення до професійно-комунікативного вдосконалення.
Процесуально-діяльнісна підсистема	Прогностично-технологічні уміння комунікативної взаємодії	Усвідомлення і спрямованість комунікативних стратегій; вміння моделювати і прогнозувати комунікативну зустріч з суб'єктами соціально-педагогічної діяльності; володіння комунікативними технологіями і техніками; здатність вибирати оптимальну комунікативну технологію для досягнення педагогічно значущого результату.
Інформаційно-семіотична підсистема	Семіотичний потенціал	Наявність системних міждисциплінарних, загальнопрофесійних і комунікативних знань; ступінь розвитку соціального інтелекту; володіння операціональними вміннями сенсосприйняття, сенсорозуміння, сенсоутворення та сенсопередачі.

Особистісний аспект представлений у теорії комунікативної культури особистості В. Соколової [25], яка, ґрунтуючись на теорії мовної особистості Ю. Караулова, виділяє сукупність культууроутворюючих компонентів, що формують культуру мовної особистості: емоційна культура або культура почуттів, яка полягає у адекватному реагуванні на оточуючу дійсність; культура мислення, яка представляє собою специфічні форми пізнавальної діяльності, спрямованої на сприйняття та створення текстів, що відповідають задуму та достовірно відображають діяльність; культура мовлення.

Чимало наукових розвідок присвячено дослідженню культури педагогічного спілкування, яка за своєю сутністю та змістом є близькою до комунікативної культури педагога.

Вивчаючи культуру педагогічного спілкування, В. Грехнев виділяє поняття “культура спілкування” і визначає її “як особливу систему

типових за виявом емоційно-чуттєвих, раціональних і вольових реакцій поведінки на основі спільності конкретних соціально-значущих умов їх життєдіяльності” [6].

І. Комогорцева розробила модель культури педагогічного спілкування, визначивши три групи компонентів:

– соціально-етичні компоненти: чуйність, справедливість, дбайливість, вміння встановлювати щирі, довірливі стосунки, безпосередність у спілкуванні, віра в людину, любов і повага до дітей, здатність до співпраці, уміння спілкуватися з колегами, уміння спілкуватися з батьками учнів;

– професійні компоненти: стійкий інтерес до обраної професії, знання та використання методів і прийомів виховання, знання психології дітей, знання предмета, ерудиція, володіння голосом, мімікою, жестами;

– психологічні компоненти: педагогічне мислення, увага, уважність, спостережливість, воля, захопленість предметом викладання, захопленість викладанням цього предмету, творче натхнення, здатність переживати (емпатія), орієнтування в особистості учня в умовах конкретної діяльності (рефлексія) [11].

Т. Туркот [26], підсумовуючи різноманіття сучасних поглядів на сутність поняття “комунікативна культура”, вважає, що можна здійснити його аналіз за такими напрямками:

– аксіологічним, який дозволяє окреслити цінності і професійні установки, на які орієнтується педагог у міжособистісному спілкуванні;

– особистісним, який дає можливість виявити особистісні риси викладача, що забезпечують ефективність педагогічної комунікації;

– діяльнісним, котрий визначає об’єм знань педагога про культуру педагогічного спілкування і професійні комунікативні уміння, що дозволяють творчо реалізувати ці знання в педагогічній практиці.

Спираючись на дослідження Т. Чмут, дослідниця зазначає, щознання про зміст комунікативної культури педагога можна узагальнити у вигляді формули:

$$\text{ККП} = \text{КУ} + \text{З} + \text{У},$$

де ККП – комунікативна культура педагога;

КУ – його комунікативні настанови (І);

З – знання про комунікативну культуру (ІІ), тобто знання:

а) психолого-педагогічних закономірностей спілкування;

- б) етики спілкування;
 в) теорії загальної і педагогічної комунікації;
 У – комунікативні уміння (III) (див. рис. 1).

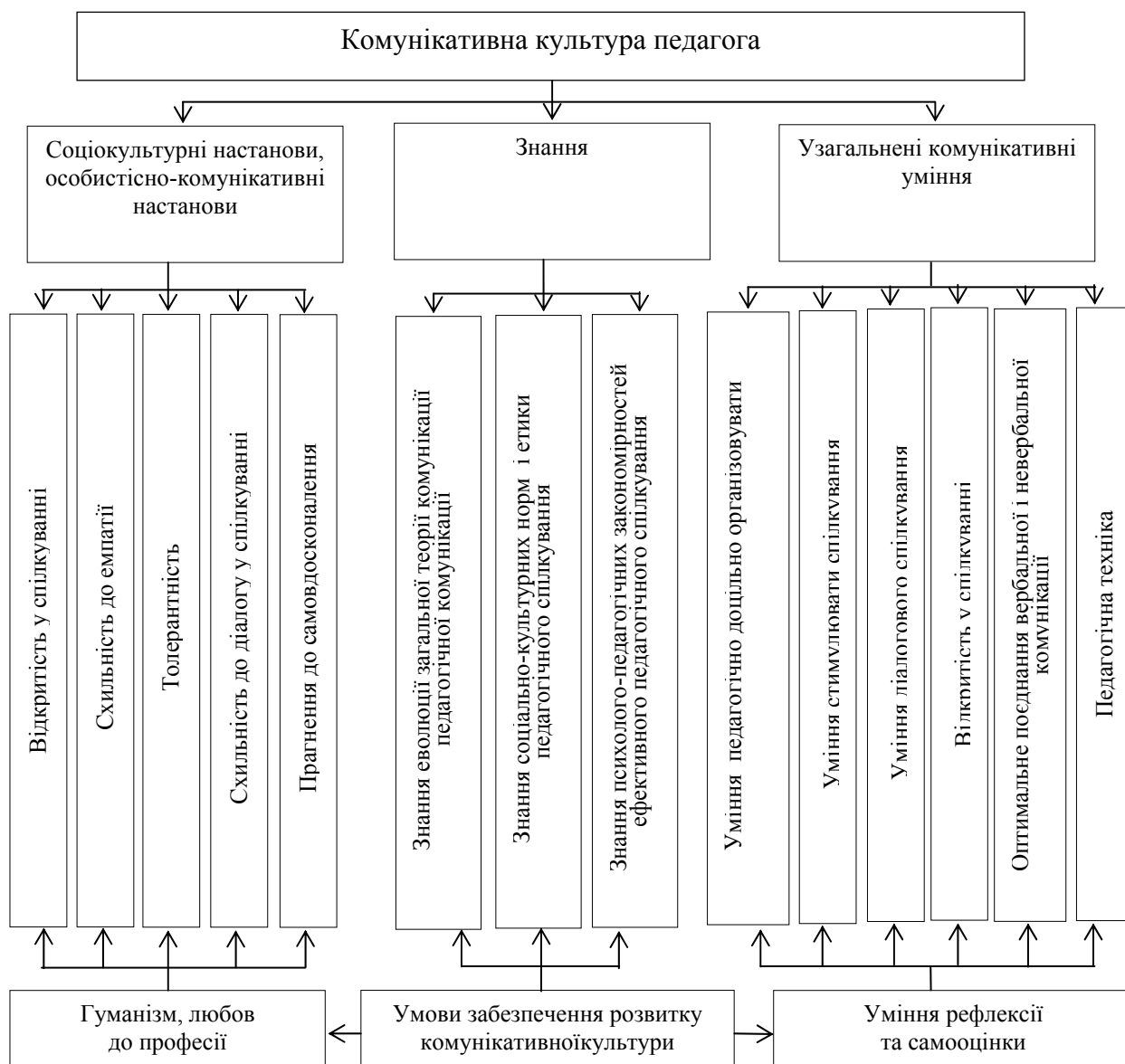

Рис. 1. Структура комунікативної культури педагога (за Т. Туркот)

Т. Качалова, О. Добровольська розглядають комунікативну культуру особистості як складний інтегративний феномен, структуру якого складають наступні елементи:

- комунікативні якості, які характеризують наявність і розвиток здатності до спілкування;

– комунікативні здібності: володіння ініціативою у спілкуванні, здатність емоційно відгукуватись на стан партнерів по спілкуванню, здатність до самоактивізації та активізації партнера по спілкуванню;

– комунікативна компетентність (знання норм і правил спілкування);

– знання етичних стандартів педагогічної діяльності, естетичних і моральних цінностей, культурних традицій, вікових, інтелектуальних та інших характеристик учнів та колег і дотримання цих стандартів та використання цих знань у процесі спілкування;

– уміння слухати: спрямованість і стійкість уваги, наявність візуального контакту, уміння використовувати елементи невербального спілкування, репліки і заохочення, тобто рівень концентрації на співрозмовникові;

– уміння говорити, інакше кажучи, мовленнєва культура [10].

Проведений ґрунтовний аналіз значного масиву психолого-педагогічних джерел з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що, не дивлячись на усе різноманіття підходів, позицій, точок зору вчених, комунікативна культура освітнього консультанта, педагога-дорадника, методистане була предметом спеціальних наукових пошуків.

На основі вивчення проблеми сутності та змісту комунікативної культури у науковій літературі та враховуючи специфіку професійної діяльності фахівців методично-дорадчого профілю ми розглядаємо *комунікативну культуру дорадників освітньої сфери* як інтегральну складову професійної компетентності методиста-дорадника, що являє собою систему знань, ціннісних орієнтацій та установок, образів поведінки, комунікативних знань, комунікативних умінь і навичок, комунікативно-значущих якостей особистості, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну професійну комунікативну діяльність. Вона визначає здатність виявляти особистісні риси фахівця та адекватно сприймати поведінку суб'єктів спілкування, налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки з ними, майстерно використовувати вербальні та невербальні засоби впливу фахово-комунікативної спрямованості, формувати сприятливий емоційний мікроклімат у колективі та довірчо-професійні стосунки з дітьми, батьками, педагогічними працівниками, громадськістю.

Сформованість комунікативної культури працівників дорадчо-методичної сфери визначається їх професійною готовністю до

здійснення комунікативної діяльності, представленою такими взаємопов'язаними структурними компонентами: мотиваційно-ціннісним, когнітивно-пізнавальним, операційно-діяльним, власне комунікативним та особистісно-психологічним.

Мотиваційно-ціннісний компонент включає у себе: мотиви комунікативної поведінки, комунікативні установки(зацікавлення як самим процесом комунікативної співпраці, так і його результатом), професійну спрямованість, ціннісне ставлення до професійної діяльності; показниками виступають тип мотивації, спрямованість професійної діяльності, усвідомлення необхідності професійного удосконалення; знання особливостей сприйняття особистості в спілкуванні, залучення та утримання уваги; уміння зрозуміти позицію клієнта в спілкуванні та правильно оцінювати партнера (клієнта) по спілкуванню; володіння безконфліктними формами спілкування при вирішенні проблемних професійних питань; сформованість системи ціннісних орієнтацій у професійній взаємодії.

Когнітивно-пізнавальний компонент характеризує системне володіння комунікативними знаннями; показниками його виступають комунікативні знання, усвідомленість комунікативних дій; усвідомлення себе як суб'єкта спілкування; знання психологічних і світоглядних особливостей особистості, етичних норм і естетичних рис професії, а також основ психології міжособистісного та професійного спілкування; набуття професійно значущих комунікативних умінь і навичок міжособистісної взаємодії.

Операційно-діяльний компонент характеризує системне володіння професійними комунікативними вміннями; показниками його виступають усвідомлення і спрямованість комунікативних стратегій; вміння моделювати і прогнозувати комунікативну зустріч з суб'єктами дорадчо-методичної діяльності; володіння комунікативними технологіями і техніками; здатність вибирати оптимальну комунікативну технологію, стратегію, модель, спосіб і прийом організації взаємодії для досягнення професійно значущого результату.

Власне комунікативний компонент представлений комунікативними вміннями і навичками (вербальні і невербальні), культурою і змістовністю мовлення; показниками виступають комунікабельність; досконалість комунікативних умінь і навичок:

багатство і різнобічність словника, чистота, образність, зрозумілість, правильність мовлення, висока техніка мовлення; логічність і поміркованість висловлювань, етичність і дієвість; використання вербальних і невербальних засобів обміну інформацією; техніка підготовки та проведення публічних виступів; володіння прийомами ведення продуктивної дискусії в ситуаціях професійної взаємодії.

Особистісно-психологічний компонент характеризує загальну культуру, комунікативно значущі якості та внутрішній світ особистості фахівця, дає можливість виявити особистісні риси, що забезпечують ефективність педагогічної комунікації; показниками виступають педагогічне мислення, уява, уважність, спостережливність, воля, творче натхнення, здатність переживати (емпатія), орієнтування в особистості співрозмовника в умовах конкретної діяльності (рефлексія); рівень контактності, рівень комунікативної сумісності, рівень адаптивності у спілкуванні, потенційний рівень успішності у спілкуванні; самооцінка комунікативних умінь, експертна оцінка рівня сформованості комунікативних умінь.

Визначення змістовних характеристик окремих складових комунікативної культури дорадника освітньої сфери потребує виділення рівнів їх сформованості залежно від міри прояву та відповідного ступеня розвиненості основних компонентів комунікативної культури. Так, нами було визначено чотири рівні сформованості комунікативної культури педагога-дорадника – творчий, оптимальний, репродуктивний та інтуїтивний.

Визначені нами структурні компоненти, критеріальні та рівневі показники комунікативної культури дорадників освітньої сфери як інтегральної складової професійної компетентності методиста-дорадника представлено на рис. 2.

Рис. 2. Структура комунікативної культури дорадника освітньої сфери

Творчий (високий) рівень комунікативної культури дорадника освітньої сфери передбачає наявність гармонійної і збалансованої структури ціннісних орієнтацій у сфері професійного спілкування, уявлень про цілі своєї діяльності, власний розвиток, бажання й потреби оволодіння комунікативною культурою; професійну компетентність (сформовану систему знань умінь); домінування особистісно значущих властивостей, які сприяють виявленню особливостей індивідуальності та ціннісного відношення до оточуючої дійсності, своєї діяльності, самого себе; самостійний пошук інформації і шляхів подолання комунікативних ускладнень; сформовані інтелектуальні й комунікативні уміння, володіння комунікативною технікою, що цілеспрямовано і систематично використовуються у діяльності з урахуванням конкретних умов, ситуацій та особливостей партнера по спілкуванню; наявність яскравих естетичних зовнішніх засобів, сформованої техніки та розвиненої культури мовлення. Фахівець має глибокі, повні, правильні знання психологічних і світоглядних особливостей особистості, етичних норм і естетичних рис професії, а також основ психології міжособистісного та професійного спілкування, чітко прогнозує шляхи розвитку комунікативної ситуації, повністю контролює ефективність спілкування; усвідомлює себе як суб'єкт спілкування; здатний до рефлексії, постійно звертається до аналізу своєї діяльності і вчинків інших людей, з'ясовує причини і наслідки своїх дій, здатний долати труднощі та психологічні бар'єри, що виникають у комунікативній діяльності, обирати адекватний стиль. Домінує емоційна стабільність, врівноваженість, здатність ефективно керувати емоційно-психічним станом. Виявляють високу стійкість до конфліктів. Розвинені емпатія, здатність до глибоких переживань та співчуття. Відрізняються багатою фантазією, творчою уявою, інтуїцією, фантазією, розвиненим педагогічним мисленням, уважністю, спостережливістю, волею, творчим натхненням. Здатні створити атмосферу співтворчості, взаємної довіри, взаєморозуміння у спілкування.

Оптимальний (достатній) рівень комунікативної культури дорадника освітньої сфери характеризує фахівців, в яких спостерігається наявність сформованої структури ціннісних орієнтацій у сфері професійного спілкування, достатньо високий рівень культури мовлення; власного ідеалу методиста-дорадника щодо культури його професійного спілкування; високий рівень розвитку комунікативних

здібностей, умінь та навичок (моделювати оптимальне професійне спілкування; володіти засобами вербальної та невербальної комунікації; долати бар'єри та ускладнення в спілкуванні; встановлювати психологічний контакт та продуктивні взаємостосунки з дітьми, батьками, педагогічними працівниками, громадськістю; долати труднощі та психологічні бар'єри, що виникають у комунікативній діяльності; здійснювати самоконтроль у спілкуванні; прогнозувати шляхи розвитку комунікативної ситуації, контролювати ефективність спілкування; усвідомлювати себе як суб'єкт спілкування, обирати адекватний стиль тощо); достатній рівень комунікативної толерантності; здатність до самоаналізу, самооцінки, самокритики, самовиховання, самовдосконалення та самоствердження у професійному спілкуванні. Фахівець має достатньо ґрунтовні та повні знання психологічних і світоглядних особливостей особистості, етичних норм і естетичних рис професії, а також основ психології міжособистісного та професійного спілкування; намагається враховувати психологічні особливості особистості партнера (клієнта) при плануванні спілкування; знає умови організації ефективного спілкування, що сприяють особистісному розкриттю особистості, вільному вияву емоцій, але не завжди правильно орієнтується у швидко змінюваних умовах спілкування. Виявляє самостійність в оволодінні комунікативною культурою, але не прагне до високих результатів. Переважає емоційна стабільність, врівноваженість, здатність ефективно керувати емоційно-психічним станом. Виявляє достатній рівень конфліктостійкості, що свідчить про орієнтацію особистості на компроміс, про прагнення уникати. Розвинені емпатія, здатність до глибоких переживань та співчуття, багата фантазія, творча уява, інтуїція, фантазія, педагогічне мислення, уважність, спостережливість, воля, творче натхнення.

Репродуктивний (середній) рівень комунікативної культури дорадника освітньої сфери характеризує фахівців, в яких спостерігається недостатньо сформована структура ціннісних орієнтацій у сфері професійного спілкування; належним чином не сформовані комунікативні вміння та навички; відсутній стійкий інтерес та потреба у комунікативній діяльності. Наявні певні неповні та неглибокі знання психологічних і світоглядних особливостей особистості, етичних норм і естетичних рис професії, а також основ психології міжособистісного та

професійного спілкування, не вміння чітко прогнозувати шляхи розвитку комунікативної ситуації, контролювати ефективність спілкування; неглибоке, здебільшого ситуативне осмислення комунікативного процесу, обмеженість у передбаченні можливих шляхів розвитку комунікативних ситуацій, низький контроль за ефективністю спілкування. Значущість комунікативних умінь у професійному спілкуванні частково свідома, але оскільки домінують нечіткі уявлення про методи та прийоми комунікативної діяльності, переважає репродуктивний підхід у вирішенні комунікативних стосунків у певних ситуаціях і невміння розв'язувати їх. Наявний поверховий аналіз своїх вчинків, нестійке бажання ретельно планувати свою діяльність; частково усвідомлюють необхідність і професійного удосконалення; знання особливостей сприйняття особистості в спілкуванні; фрагментарно виявляються вміння зрозуміти позицію клієнта в спілкуванні та правильно оцінювати партнера (клієнта) по спілкуванню; не завжди виявлені вміння моделювати і прогнозувати комунікативну зустріч з суб'єктами дорадчо-методичної діяльності; часткове володіння комунікативними технологіями і техніками. Часто не здатні обирати оптимальну комунікативну технологію, стратегію, модель, спосіб і прийом організації взаємодії для досягнення професійно значущого результату; не досконало володіють комунікативними вміннями і навичками; для обміну інформацією недоречно використовують вербальні і невербальні засоби. Недостатня виявлена врівноваженість, емоційна стійкість та здатність керувати своїм емоційно-психічним станом. Виявляється недостатня стійкість до конфліктних ситуацій, виражена конфліктність. Епізодичний вияв емпатичних якостей. Педагогічна інтуїція, творча уява, фантазія, педагогічне мислення, уважність, спостережливість, воля, творче натхнення збіднілі.

Інтуїтивний (низький) рівень комунікативної культури дорадника освітньої сфери притаманний фахівцям з невизначеною професійною спрямованістю та несформованою структурою ціннісних орієнтацій у сфері професійного спілкування; не сформовані комунікативні вміння та навички; відсутній стійкий інтерес та потреба у комунікативній діяльності; значущість комунікативної культури для здійснення професійної діяльності практично не усвідомлена. Здебільшого відсутні наукові знання психологічних і світоглядних особливостей особистості, етичних норм і естетичних рис професії, а також основ психології

міжособистісного та професійного спілкування, відсутні вміння прогнозувати шляхи розвитку комунікативної ситуації, контролювати ефективність спілкування; неглибоке, здебільшого ситуативне осмислення комунікативного процесу, обмеженість у передбаченні можливих шляхів розвитку комунікативних ситуацій, низький контроль за ефективністю спілкування; відсутність потреби у власному комунікативному самовдосконаленні як фахівця; переважає інтуїтивний підхід у вирішенні комунікативних стосунків у певних ситуаціях і невміння розв'язувати їх. Не виявляють умінь зрозуміти позицію клієнта в спілкуванні та правильно оцінювати партнера (клієнта) по спілкуванню; не вміють моделювати і прогнозувати комунікативну зустріч з суб'єктами дорадчо-методичної діяльності; не володіють комунікативними технологіями і техніками; не здатні обирати оптимальну комунікативну технологію стратегію, модель, спосіб і прийом організації взаємодії для досягнення професійно значущого результату. Спостерігається емоційна неврівноваженість, невміння контролювати вияв своїх негативних почуттів, нездатність керувати своїм емоційно-психічним станом; яскраво виражена конфліктність; у професійних взаєминах присутня емоційна відстороненість та байдужість. Збіднілі та обмежені педагогічна інтуїція, творча уява, фантазія, педагогічне мислення, уважність, спостережливість, воля, творче натхнення.

Діяльність консультанта, педагога-дорадника, методиста має велике значення, оскільки базується, перш за все, на організації продуктивної взаємодії з дитиною, педагогами, батьками, громадськістю. Для того, щоб ефективно здійснювати професійну взаємодію, вирішувати проблеми технологічного, педагогічного, дослідницького, експертного інформаційного, аналітико-консультаційного й управлінського характеру педагог-дорадник має володіти загальною та комунікативною культурою, оскільки комунікативна культура у професійній сфері виступає і вимогою до особистості освітнього консультанта, педагога-дорадника, методиста, і показником рівня організації ним дорадчо-консультаційної діяльності.

У ході пошуково-аналітичної роботи було з'ясовано, що у науковій літературі існує значна кількість розвідок, присвячених визначенню сутності, змісту, структурних компонентів комунікативної культури, основних напрямків її формування у процесі професійного

становлення спеціалістів різних сфер діяльності. Однак, не зважаючи на ґрунтовне дослідження різноманітних аспектів досліджуваної проблематики, комунікативна культура фахівців дорадчого профілю не була предметом спеціальних досліджень, оскільки професія дорадника-консультанта у сфері освіти є новою в нашому суспільстві.

Комунікативна культура дорадника освітньої сфери виступає основою їхнього професійного становлення, тому необхідне визначення сукупності вихідних засад, принципів, умов, етапів, організаційних форм у вигляді навчальних дисциплін, спрямованих на формування досліджуваного особистісного утворення, їх навчально-методичне забезпечення, а також здійснення апробації науково-методичної системи формування комунікативної культури у процесі підготовки освітнього консультанта, педагога-дорадника, методиста до ефективної професійної діяльності.

Література

1. *Абрамович С. Д.* Культурологія : навчальний посібник / С. Д. Абрамович. – К. : Кондор, 2005. – 347 с.
2. *Аухадеева Л. А.* Формирование коммуникативной культуры современного учителя в процессе вузовской підготовки : автореф. дис. ... док. пед. наук : 13.00.01 / Л. А. Аухадеева ; Татарский гос. гуманитарно-пед. уни-тет. – Казань, 2008. – 46 с.
3. *Вавилова Л. Н.* Методист профессиональной образовательной организации: содержание деятельности и проблемы профессионального становления / Л. Н. Вавилова // Профессиональное образование в России и за рубежом, 2014. – Выпуск № 3 (15). – С. 24-31.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
5. *Гаврилюк О. О.* Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / О. О. Гаврилюк; Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2007. – 22 с.

6. *Грехнев В. С.* Культура педагогического общения : Книга для учителя / В. С. Грехнев. – М. : Просвещение, 1990. – 142 с.
7. *Ермекова Т. Н.* Коммуникативная культура специалиста в системе образования / Т. Н. Ермекова, К. С. Абишев // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 6. – С. 108-110.
8. *Зарецкая И. И.* Коммуникативная культура педагога и руководителя / И. И. Зарецкая. – М. : Мзд. Фирма “Сентябрь”, 2002. – 159 с.
9. *Кан-Калик В. А.* Учителю о педагогическом общении : Кн. для учителя / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
10. *Качалова Т.* Особливості формування комунікативної культури майбутнього соціального педагога [Електронний ресурс] / Т. Качалова, О. Добровольська. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc.../Kachal.pdf>.
11. *Комогорцева И. Ф.* Культура педагогического общения / И. Ф. Комогорцева. – Калинин : КГУ, 1982. – 73 с.
12. *Кочетков В. В.* Психология межкультурных различий : учебное пособие для вузов / В. В. Кочетков. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 416 с.
13. *Лазарев М. О.* Культура педагогічного спілкування як важливий чинник гуманітарного перетворення сучасної освіти / М. О. Лазарев // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К. : ІЗМН, 1997. – Вип. 19. – 296 с.
14. *Мазаева И. А.* Профессиональная коммуникативная культура в содержании подготовки специалиста: на материале профессий “человек – человек” : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования / И. А. Мазаева. – Москва, 2003. – 27 с.
15. *Мей Р.* Искусство психологического консультирования. Как давать и обретать духовное здоровье / Ролло Мэй; пер. с англ. М. Будыниной, Г. Примочкиной. – М. : Апрель Пресс : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 256 с.
16. *Митрова Н. О.* Формирование коммуникативной культуры у студентов вуза в процессе их включения в социально ориентированную деятельность : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования / Н. О. Митрова. – Майкоп, 2006. – 27 с.

17. *Мудрик А. В.* Общение в процессе воспитания : учебное пособие / А. В. Мудрик. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 320 с.
18. *Позінкевич Р. О.* Освіта в системі культури / Р. О. Позінкевич. – Луцьк : Ред.-вид.відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 348 с.
19. *Поликарпов В. С.* Лекции по культурологии / В. С. Поликарпов. – М. : “Гардарика”, “Экспертное бюро”, 1997. – 344 с.
20. *Садова В. В.* Формування комунікативної культури вчителів початкових класів у процесі методичної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / В. В. Садова. – Харків, 2000. – 20 с.
21. *Садовская В. С.* Основы коммуникативной культуры / В. С. Садовская, В. А. Ремизов ; [общ. ред. В. А. Ремизова]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2011. – 206 с.
22. *Сергеева Т. А.* Профессионализм методиста, или Один в пяти лицах : методическое пособие / Т. А. Сергеева, Н. М. Уварова, С. Е. Назарова. – М. : ИРПО; ПрофОбрИздат, 2002. – 224 с.
23. *Сморчкова В. П.* Формирование коммуникативной культуры социального педагога в системе профессиональной подготовки в вузе : автореф. дис. ... доктора. пед. наук : 13.00.08 / В. П. Сморчкова ; Московский гос. пед. ун-т. – Москва, 2007. – 46 с.
24. *Соколова В. В.* Культура речи и культура общения / В. В. Соколова. – М. : Просвещение, 1995. – 192 с.
25. *Соколова В. В.* Общепедагогические основы формирования коммуникативной культуры в системе непрерывного образования : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д. пед. н. : 13.00.01 / В. В. Соколова. – Чебоксары, 1999. – 41 с.
26. *Туркот Т. І.* Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
27. *Ушачева Ю. В.* Формирование в вузе коммуникативной культуры будущих преподавателей средством тренинга педагогического общения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ю. В. Ушачева ; ГОУ ВПО “Орловский гос. ун-т”. – Орел, 2009. – 22 с.

28. Чмут Т. К. Культура спілкування : навч. посібник / Т. К. Чмут. – Хмельницький : “ХІРУП”, 1999. – 358 с.
29. Шевцова Е. В. Взаимосвязь профессиональной и коммуникативной культуры личности будущего специалиста / Е. В. Шевцова // Сб. науч. трудов СевКазГТУ. Серия “Гуманитарные науки”. – Ставрополь, 2003. – Вып. № 10. – С. 18-25.
30. Шовкун М. П. Складові комунікативної культури студентів / М. П. Шовкун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.brar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=6451&start=2.

Зміст

Вступ.....3

**Розділ 1. ТВОРЧИСТЬ, МАЙСТЕРНІСТЬ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМ
ОСВІТЯНСЬКИХ КАДРІВ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА СТРАТЕГІЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН**8

Вознюк О. В.

СИНЕРГЕТИЧНА ПАРАДИГМА КРЕАТИВНОЇ ПЕДАГОГІКИ 8

Сисоєва С. О.

СОЦІАЛЬНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ
ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ 28

Кічук Н. В.

ТВОРЧИСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ
ЯК ЧИННИК ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ..... 62

Сегеда Н. А.

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ
ПЕДАГОГІЧНІЙ СФЕРІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ:
СУТНІСНІ ВИМІРИ І МОДЕЛЬНІ КОНСТРУКТИ 72

**Розділ 2. КАТЕГОРІАЛЬНА СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВІ ПАРАМЕТРИ
ВИСОКОЯКІСНОЇ ПРАЦІ ПЕДАГОГА У СУЧАСНОМУ
ПОНЯТІЙНОМУ ПРОСТОРІ** 109

Гузій Н. В.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОФЕСІОНАЛІЗМ
ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ 109

Сидоренко В. В.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА 156

Лавріненко О. А.

СЦЕНІЧНА МОВА В ОБРИСАХ
ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ 200

Гриньова В. М.

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ 234

Хоружа Л. Л.

ВІД ЗНАННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ ДО ЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ:
СТРАТЕГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГА 252

Щербина Д. В.

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОРАДНИКА..... 259

**Розділ 3. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ТВОРЧОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ФАХІВЦІВ
ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОФІЛЮ У ПЕДАГОГІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....289**

Кондрашова Л. В.

МЕТОДОЛОГІЧНА СФЕРА ПІДГОТОВКИ ТВОРЧОГО ВЧИТЕЛЯ
В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ 289

Дубасенюк О. А.

НАУКОВІ ЗАСАДИ КРЕАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ 318

Барбіна Є. С.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ
ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У СИСТЕМІ
НЕПЕРЕРВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ 342

Пехота О. М.

ПЕДАГОГІКА СТАНОВЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ .. 368

Лазарєв М. О.

ЕВРИСТИЧНА ОСВІТА У ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧІЙ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА 397

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Барбіна Єлизавета Сергіївна – професор кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету, доктор педагогічних наук, професор;

Вознюк Олександр Васильович – доцент кафедри дошкільної освіти та педагогічних інновацій Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор педагогічних наук, доцент;

Гриньова Валентина Миколаївна – заступник директора Навчально-наукового інституту педагогіки та психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, доктор педагогічних наук, професор;

Гузій Наталія Василівна – завідувач кафедри педагогічної творчості Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор;

Дубасенюк Олександра Антонівна – професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор педагогічних наук, професор;

Кічук Надія Василівна – завідувач кафедри загальної і соціальної педагогіки та початкової освіти Ізмаїльського державного гуманітарного університету, доктор педагогічних наук, професор;

Кондрашова Лідія Валентинівна – професор кафедри педагогіки вищої школи та освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, професор;

Лавріненко Олександр Андрійович – головний науковий співробітник відділу теорії та історії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Лазарєв Микола Остапович – завідувач кафедри педагогічної творчості та освітніх технологій Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, професор;

Пехота Олена Миколаївна – завідувач кафедри педагогіки Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, доктор педагогічних наук, професор;

Сегеда Наталя Анатоліївна – завідувач кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, професор;

Сидоренко Вікторія Вікторівна – головний науковий співробітник лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент;

Сисоєва Світлана Олександрівна – завідувач науково-дослідної лабораторії освітології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;

Хоружа Людмила Леонідівна – проректор з наукової роботи Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор;

Щербина Дар'я Володимирівна – доцент кафедри педагогічної творчості Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат педагогічних наук, доцент.

Наукове видання

**ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ, МАЙСТЕРНІСТЬ,
ПРОФЕСІОНАЛІЗМ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ
ОСВІТЯНСЬКИХ КАДРІВ:**

ЗДОБУТКИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Монографія

*Керівник авторського колективу –
Гузій Наталія Василівна*

*Технічне редагування – Т. М. Ветраченко
Верстка – Т. С. Меркулова*

Підписано до друку 16 березня 2015 р. Формат 60x84/16
Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 27. Об.-вид. арк. 23,04.
Наклад 300 прим. Зам №
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002 (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (044) 239-30-26